

پیامدهای بحران مواد مخدر بر اقتصاد منطقه آسیای مرکزی

مجید بوالوردی^۱

تسلط روسیه تزاری، اتحاد شوروی و بعد فروپاشی اتحاد شوروی تأثیرات عمیقی بر اقتصاد منطقه آسیای مرکزی داشته است. بطوری که کشورهای این حوزه ابتدا از یک اقتصاد شبانی به اقتصاد متمرکز و برنامه ریزی شده و سپس طی یک دوره انتقالی به طرف یک اقتصاد بازار آزاد حرکت کردند. در راستای این تحولات شبکه‌های مافیایی که از حمایت‌های دولتی نیز استفاده می‌کردند جهت کسب سود به انواع تجارتهای غیر قانونی و پر سود مانند مواد مخدر و فحشاء روی آوردند.

از سوی دیگر ضعف داخلی دولت‌های آسیای مرکزی در کنترل مرزها، فقر فزاینده و مجاورت با افغانستان به عنوان بزرگترین تولید کننده مواد مخدر باعث گردید علاوه بر اینکه این کشورها به عنوان یک مسیر امن جهت انتقال مواد مخدر قرار گیرند، اقتصاد آنان بشدت تحت تأثیر این تجارت غیر قانونی ولی پرسود واقع شود.

مقاله زیر سعی دارد ابعاد و اثرات این بحران را بر اقتصاد کشورهای آسیای مرکزی بررسی نماید.

واژگان کلیدی: مواد مخدر، آسیای مرکزی، اقتصاد، قاچاق، مافیا

اقتصاد آسیای مرکزی

منطقه آسیای مرکزی به علت شرایط محیطی، از دیر باز اقتصادی متکی به شبانی داشته که پس از حاکمیت روسها، بتدریج به اقتصاد بر مبنای کشاورزی تبدیل گردید. تا قبل از انقلاب ۱۹۱۷ تحول قابل ذکری در اقتصاد منطقه مشاهده نمی‌گردد. با تسلط کمونیست‌ها، سیاست‌های اقتصادی به سه دوره مشخص تقسیم می‌گردد:

- ۱ - دوره حاکمیت کمونیسم جنگی: طی این دوره که از سال‌های ۱۹۱۷ لغایت ۱۹۲۱ ادامه داشت رهبران بلشویک سیاست‌های از جمله حذف پول از نظام اقتصادی کشور، منع معاملات بخش خصوصی، مصادره محصولات کشاورزی و ملی کردن زمین را دنبال کرده که موجب بروز هرج و مرج در کل کشور و این منطقه گردید؛
- ۲- دوره اجرای سیاست‌های جدید اقتصادی^۱ ۱۹۲۸-۱۹۲۱: قیام‌ها، شورش‌ها و اعتصابات که در اتحاد شوروی بعد از پیروزی انقلاب رخ داد، لنین و رهبران حزب کمونیست را مجبور به تجدیدنظر در سیاست‌های اقتصادی صورت گرفته در زمان کمونیسم جنگی نمود.
- با وجود مخالفت‌ها در داخل حزب، لنین اصول سیاست اقتصادی جدید (نپ) را اعلام کرد که به موجب آن سیستم حقوق و دستمزدها دوباره برقرار شد. دهقانان اجازه یافتند که حق مالکیت محدودی در اراضی و زمین‌ها داشته باشند.
- خرید و فروش محصولات و فرآورده‌های کشاورزی تحت ضوابطی آزاد شد، اصل کارایی و تولید بیشتر مورد توجه قرار گرفت و ارزش کار و خدمات مبنای حقوق و دستمزد آنها قرار گرفت. این دوره نیز نتوانست به طور موثر وضعیت جمهوری‌های آسیای مرکزی را سامان دهد. (خاچاطوریان و تیرگران، ۱۳۶۱، ص ۱۶-۱۷)
- ۳ - دوره اجرای برنامه پنج ساله: بعد از مرگ لنین، استالین به عنوان دبیر کل حزب سیاست اقتصادی خود را بر دو محور اعلام نمود:
- ۱- اشتراکی کردن مزارع و کشاورزی؛
- ۲- صنعتی کردن کشور.
- این سیاست سنگ بنای وابستگی اقتصادی آسیای مرکزی به روسیه گردید که هم‌اکنون نیز عوارض و تبعات آن را می‌توان دید. طبق مدل استالین، جمهوری‌های اروپایی مانند روسیه و اوکراین به مراکز صنعتی تبدیل و بقیه جمهوری‌ها نیز وظیفه تامین مواد اولیه را برای صنایع این جمهوری‌ها به عهده گرفتند. در این راستا جمهوری‌های ازبکستان و ترکمنستان در آسیای مرکزی به مرکز کشت پنبه تبدیل گردید و در این دو جمهوری، اکثر زمین‌ها به کشت پنبه اختصاص داده شد، بطوری که آنها حتی برای تامین گندم مورد نیاز خود، به دیگر جمهوری‌ها خصوصاً روسیه نیازمند گردیدند (روشندل-قلی پور، ۱۳۷۸، ص ۴۴-۴۷)

قزاقستان نیز به مرکز تولید نفت و گاز، منابع معدنی و محصولات کشاورزی تبدیل گردید.

سیاست اقتصادی شوروی در قبال جمهوری‌های آسیای مرکزی نه تنها کشاورزی، بلکه دامپروری این مناطق را نیز نابود کرد، چرا که دام پروران به جای تحویل دام به مزارع اشتراکی آنها را ذبح و مصرف نمودند. اجرای چنین سیاست‌های اقتصادی، اثرات نامطلوبی هم بر ساختار اقتصادی و هم تاثیرات منفی اجتماعی، سیاسی و فرهنگی بر کل منطقه گذاشت (بوالوردی (الف)، ۱۳۸۶، ص ۹۱).

فروپاشی اتحاد شوروی در سال ۱۹۹۱ به ظهور پنج کشور جدید در منطقه آسیای مرکزی در یک تقاطع مهم استراتژیک منجر گردید. تقاطعی که در شمال منطقه خاورمیانه و خلیج فارس، غرب چین و جنوب روسیه واقع است. پنج کشور قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ترکمنستان و ازبکستان در استپ‌ها، بیابان‌های وسیع و رشته کوه‌های بزرگی واقع شده‌اند که از دریای خزر به سمت شرق تا رشته کوه‌های آلتایی و پامیر گسترش یافته‌اند. (احمدیان شالچی، ۱۳۷۸، ص ۴۵)

به دنبال استقلال کشورهای آسیای مرکزی فرصتی برای گذر از اقتصاد مبتنی بر برنامه‌ریزی متمرکز و تک محصولی به اقتصاد مبتنی بر بازار فراهم آمد. اما فرآیند گذار در واقع منجر به رکود اقتصادی و افزایش ناامنی‌های جدید به موازات گسترش مشکلات سنتی این کشورها گردید. کاهش ناگهانی تولید، تورم فزاینده و کاهش ناگهانی یارانه‌های اجتماعی دولت، مردم را گرفتار فقر کرده و هنگامی که مردم بیشتر به یارانه‌های حمایتی دولت نیازمند شدند، دولت‌ها قادر به ارائه این کمک‌ها نبودند. (تاجبخش، ۱۳۸۳، ص ۱۱۰)

در شرایطی که آزاد سازی اقتصادی و پایه گذاری مبانی دموکراسی در اولویت قرار گرفتند، مشکلاتی همچون فقر، نابرابری، افت بهداشت، آموزش و محرومیت‌های اجتماعی رو به افزایش نهاد که بندرت در یک منطقه خاص در جهان تاکنون مشاهده شده است. در طی دوره ۱۶ ساله گذار، شکاف بین جمعیت شهری و روستایی، زنان و مردان، فقرا و ثروتمندان، جمعیت مهاجر و ساکن در منطقه و آنهایی که توانایی آن را داشتند که از این تغییرات منافی کسب کنند و افشار آسیب پذیرتر همچون کودکان و بازنشستگان که نظام حمایتی در مورد آنها به طرز قابل ملاحظه ای به فروپاشی گرایید، بیشتر شد. (تاجبخش، ۱۳۸۳، ص ۱۱۱)

دیوار شیشه‌ای مابین ثروتمندان و فقرا، جایگزین دیوار آهنین سابق در این کشورها گردید که سابقاً در زمره مساوات طلب ترین کشورهای جهان جای می‌گرفتند. براساس گزارش توسعه انسانی، طرح توسعه سازمان ملل در سال ۲۰۰۲، رشد سالانه تولید ناخالص داخلی سرانه در سالهای ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۹ در پنج جمهوری آسیای مرکزی منفی بوده است. بطوری که این جمهوری‌ها از زمره کشورهای با درآمد متوسط به گروه کشورهای کم درآمد تنزل کرده و در حال تبدیل شدن به کشورهای فقیر با بدهی سنگین می‌باشند. (Human Development Report UN)

کشورهای آسیای مرکزی توسط ترکیبی از عوامل بیکاری، قطع کمک‌های دولت مرکزی، مهاجرت متخصصان روسی، میزان درآمد پایین، تورم بالا و مبارزان اسلامی تهدید می‌شوند. از سوی دیگر، آگاهی مردم نسبت به بی‌عدالتی گسترده در توزیع درآمد و ثروت تحمل فقر را برای آنان دشوارتر نموده و باعث تشدید بی‌ثباتی می‌گردد. بی‌نظمی اقتصادی شامل دو قسمت می‌باشد:

- ۱- اختلالات اقتصادی کلان شامل: نرخ تورم بالا، عرضه پایین کالا و خدمات و بالا بودن تقاضا جهت آنها و بالا بودن وجوه عقب افتاده دستمزدها؛
- ۲- سوء مدیریت اقتصادی که شامل فساد و جرائم اقتصادی می‌گردد بطوری که یک اقتصاد غیر رسمی در کنار اقتصاد رسمی به همان اندازه وزن وجود دارد (<http://www.Rand.org>).

بیماری مافیایی شدن اقتصاد آسیای مرکزی

آسیای مرکزی عموماً به عنوان منطقه‌ای یکپارچه در نظر گرفته می‌شود که کشورهای عضو آن از ویژگی‌های مشترک فراوانی برخوردار هستند. دلایل قابل توجهی برای این مسئله وجود دارد.

این پنج کشور، منطقه وسیع و متنوعی را اشغال می‌کنند. آنها همچنین در سابقه ادغام در امپراتوری شوروی و وابستگی اقتصادی به بلوک شوروی با هم اشتراک دارند. این وابستگی، مشکلات زیست محیطی فراوان، الگوهای تجاری نامتعارف و پایه‌های زیر بنای تولید نامناسب را برای این کشورهای ارمغان آورده است.

همانطور که در جدول شماره انشان داده شده شاخص توسعه انسانی عوامل و فاکتورهای متعددی را از جمله تولید ناخالص ملی، در دسترس بودن آب سالم، دسترسی به

خدمات بهداشتی و رفاهی و... در بر می‌گیرد. در مقایسه سال ۱۹۹۵ سال ۲۰۰۳ نشان می‌دهد که حاکی از کاهش این شاخص‌ها می‌باشد.

جدول ۱ شاخصهای اقتصادی کشورهای آسیای مرکزی - سال ۲۰۰۳

شاخص‌ها	قزاقستان	قرقیزستان	تاجیکستان	ازبکستان	ترکمنستان
جمعیت	۱۶/۷۳۶/۷	۴/۸۹۲/۸۰۸	۶/۸۶۲/۷۵۱	۲۵/۹۸۱/۶	۴/۷۷۵/۵۴۴
GDP ^۱	۶۶۰۷۰	۸۴۷۶	۱۳/۸۸۰	۱۲۰/۱۰۰۰	۳۱۳۴۰
نرخ رشد	۵/۳	۵/۳	۹/۱	۴/۲	۲/۱
تورم	۶	۲/۱۱	۱۲	۲۶	۵
توسعه انسانی ۱۹۹۵	۶۵	۸۶	۱۰۳	۹۲	۸۶
توسعه انسانی ۲۰۰۲	۷۶	۸۹	۱۰۸	۹۴	۹۶
بدهی خارجی میلیون دلار	۴۶۶۴	۱۸۲۹	۱۱۷۰	۴۳۴۰	۲۲۵۹

در این وضعیت آشفته اقتصادی و افزایش شدید سطح فقر روندی از مافیایی شدن و افزایش فعالیت مجرمانه در آسیای مرکزی پدید آمد که قاچاق مواد مخدر و جنایت سازمان یافته را در بر می‌گیرد.

این فعالیت‌ها که در زمان حکومت نظام کمونیستی در حاشیه یا به زبان دقیق‌تر در سایه این نظام قرار داشت با این تحولات به مرکز زندگی سیاسی و اقتصادی راه یافتند.

بر اساس تعریف سازمان ملل که در دسامبر ۲۰۰۰ میلادی در پالرمو ارائه گردید، یک گروه مافیایی سازمان یافته عبارت است از: "گروهی متشکل از سه نفر یا بیشتر که در یک

دوره زمانی با هدف ارتکاب یک یا چند جرم یا تخلف جدی به منظور دستیابی مستقیم و غیر مستقیم به منفعت مالی یا دیگر منافع مادی، سازمان یافته به فعالیت می‌پردازند" (<http://www.odcco.org/palermo/convmain.html>).
عمده دلایل ایجاد بحران در این منطقه می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

مجاورت با افغانستان

به علت ضعف دولت مرکزی افغانستان و نیاز روزافزون جنگ سالاران به پول، جهت ادامه جنگ داخلی از ابتدای دهه ۱۹۹۰ این کشور به بزرگترین تولید کننده تریاک در جهان تبدیل گردیده است و وجود ۲۰۲۷ کیلومتر مرز مشترک افغانستان با آسیای مرکزی این منطقه را به عنوان یک مسیر امن جهت انتقال مواد مخدر تبدیل کرده است. بطوری که آسیای مرکزی به عنوان یک مسیر دو طرفه (مسیر رفت، انتقال مواد شیمیایی لازم جهت تبدیل تریاک به هروئین و مسیر برگشت حمل هروئین تولید شده) مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ (رشید، ۱۳۸۲، ص ۴۹)
وجود مافیای قدرتمند در منطقه که به علت سودآوری فوق‌العاده این تجارت کنترل آن را به دست گرفته است؛

دولت‌های ضعیف در منطقه آسیای مرکزی: بعد از فروپاشی اتحاد شوروی در سال ۱۹۹۱ دولتهای ایجاد شده در این منطقه با انبوهی از مشکلات روبرو بوده و فاقد تجربه در حل این مشکلات می‌باشند. همچنین این دولتها دارای ضعف ساختاری می‌باشند که قابلیت حل مسائل را از آنها می‌گیرد؛

فقر و فساد

فقر و بیکاری گسترده در این منطقه باعث شده که مردم برای تامین معاش خود در این تجارت درگیر شوند. از سوی دیگر فساد گسترده بین مقامات دولتی به علت سطح درآمدهای پایین، باعث شده مبارزه با این بحران چندان جدی تلقی نگردد؛

ویژگی‌های عمده صنعت قاچاق مواد مخدر

این صنعت متکی به تقاضا و معطوف به صادرات است، بازار اصلی مواد مخدر ایالات متحده، اتحادیه اروپا و کشورهای ثروتمند آسیایی هستند که به سرعت در حال تبدیل شدن به بازارهای مهم می‌باشد؛

این صنعت کاملاً بین‌المللی شده و یک تقسیم کار بسیار دقیق بین مکان‌های مختلف صورت گرفته بطوری که مناطقی مختص کشت و فراوری قرار گرفته است؛

عنصر حیاتی کل صنعت مواد مخدر، سیستم پول شویی است. بطوری که پول شویی و مشتقات آن به بخش مهم و نگران‌کننده جریان‌های مالی جهانی و بازارهای سهام تبدیل شده است. سرمایه‌های حاصل از مواد مخدر برای اینکه ردیابی نشود، پیوسته از یک موسسه مالی به موسسه مالی دیگر، از یک ارز به ارزی دیگر، از یک بازار سهام به بازار دیگر و از سرمایه‌گذاری در مستغلات به سرمایه‌گذاری در صنعت و تفریحات و سرگرمی جابجا می‌شود. این سرمایه به دلیل بی‌ثباتی و تمایلش به خطر کردن بسیار، از تلاطم سوداگرانه در بازار مالی پیروی کرده و آن را تقویت می‌کند. به این ترتیب، این سرمایه عامل مهم ناپایداری سرمایه بین‌المللی و بازارهای سرمایه گردیده است؛

انجام معاملات قاچاق، به اعمال خشونت بار متکی است. همه سازمانها و کارتل‌های بزرگ مواد مخدر شبکه آدمکشان خود را ایجاد نموده‌اند که برخی از آنها بسیار متخصص و حرفه‌ای هستند. بسیاری از آنها که تعدادشان به هزار نفر می‌رسد به عنوان اعضای سازمان یا پیمانکار فرعی، مسئول مراقبت و ایجاد رعب و وحشت در سراسر شهرها هستند. وقتی که سازمانها برای کنترل یک بازار خاص به جنگ یکدیگر می‌روند یا درباره شرایط مستقیم سود به بحث و جدل می‌پردازند، شبکه‌های آدمکشان علاوه بر کارکرد اجرایی ابزار رقابت و دستیابی نیز هستند؛

این صنعت برای فعالیت در تمام نقاط به فساد و نفوذ در محیط نیازمند است. قاچاقچیان مواد مخدر باید مقامات محلی و ملی، پلیس، گمرگ، قضات، سیاستمداران، بانکداران، متخصصان شیمی، شبکه حمل و نقل، روزنامه نگاران، صاحبان رسانه‌ها و تجار را به فساد کشیده یا مرعوب سازند. برای بسیاری از این افراد، وسوسه انتخاب میان کسب مقادیر هنگفتی پول یا شاهد هراس خانواده خود بودن بسیار سخت است. وقتی حضور تعیین‌کننده قدرت دولت در کار نباشد، شبکه‌های قاچاق مواد مخدر کنترل بسیاری از

افراد و سازمان‌ها را که به وجودشان در این محیط نیاز هست، به دست می‌گیرند. فساد ریشه‌ای دولت و خشونت مفرط به عنوان یک روش زندگی، اجزای اساسی صنعت قاچاق مواد مخدر به شمار می‌آیند. (زکریایی، ۱۳۸۲، ص ۲۵)

نیروهای اقتصادی فعال در چرخه تولید و توزیع مواد مخدر

افراد و سازمان‌های مختلفی در کار تولید و فرآوری و توزیع مواد مخدر فعال بوده که براساس نقش خود در این صنعت از سود آن بهرمنند شده که بشرح ذیل می‌باشند:

۱- کشت کاران که تنها ۳ تا ۷ درصد از ارزش افزوده را دریافت داشته و خود از

فقیرترین مردم جهان می‌باشند (این عده کشاورزان افغانی می‌باشند)؛

۲- فرآوران (کسانی که تریاک را به مرفین و هروئین تبدیل می‌نمایند) که در کنار

کشت کاران بوده و سرنوشت اقتصادی مشابه آنها دارند (۳ تا ۷ درصد ارزش افزوده)؛

۳ - فرآوران اصلی و مدیران لابراتوارها که عمدتاً در پاکستان، ترکیه، آسیای مرکزی

(خصوصاً قرقیزستان و تاجیکستان) حضور داشته و آنها ۱۰ تا ۱۵ درصد ارزش افزوده را به خود اختصاص می‌دهند؛

۴ - حاملان اصلی به کشورهای مجاور افغانستان که معمولاً با شبکه‌های مسلح

حرکت کرده و بر حسب منطقه طبقه بندی می‌شوند و در حدود ۲۵ درصد ارزش افزوده را به خود اختصاص می‌دهند؛

۵ - حمل توسط مافیای متشکل تر و هم پیمان با مافیای بین‌المللی جهت توزیع در

بازار اروپا که حدود ۲۵ تا ۳۰ درصد منافع حاصله به آنها تعلق می‌گیرد؛

۶- در مجموع عمده فروشان، واسطه‌ها و خرده فروشان نیز که از بخشهای اقتصادی مهم به

شمار می‌آیند ۲۰ تا ۳۰ درصد از منافع حاصله را نصیب خود می‌کنند (رئیس دانا، ۱۳۸۱: ۱۱۲).

اثرات قاچاق مواد مخدر بر اقتصاد آسیای مرکزی

۱- عموماً اثر قاچاق مواد مخدر بر اقتصاد، اثری منفی، برآورد می‌شود که نه تنها

فرآیند انتقال مالی را پیچیده ساخته بلکه با دامن زدن به بی‌ثباتی مالی، ناامنی‌های جدیدی

در جامعه ایجاد می‌کند. اما این تأثیرات همیشه در جهت منفی حرکت نمی‌کند. در واقع در

کوتاه مدت قاچاق مواد مخدر وسایلی را جهت ترقی اقتصادی در اختیار شهروندان قرار می‌دهد که اقتصاد قانونی قابلیت ایجاد آن را برای شهروندان ندارد؛ مافیایی شدن را می‌توان ساز و کار مردمی دانست که در جوامع و اقتصادهای ناکارآمد زندگی می‌کنند. از این دیدگاه کشت، تبدیل و انتقال مواد مخدر وسیله معیشت و فرصتی است برای پیوستن به تجارت فراملی که یکی از اشکال معدود همگرایی اقتصادی منطقه را فراهم کرده است. قاچاق مواد مخدر فرصت‌های اقتصادی فراهم آورده و اساسی برای اثبات سرمایه ایجاد می‌کند بطوری که منافی را چندین برابر ساخته که در اقتصادهای با رشد پایین این منافع هرگز وجود خارجی نمی‌یابد (<http://www.odcco.org/palermo/convmmain.html>)

۲- اقتصاد سایه^۱، در کنار اقتصاد رسمی و قانونی یک اقتصاد غیر رسمی قرار دارد که به آن اصطلاحاً اقتصاد سایه می‌گویند. این اقتصاد امکان معیشت را برای شهروندان عادی فراهم می‌آورد. معاملات پایاپای، شغل‌های دوم اعلام نشده و فعالیت‌های اقتصادی که تحت کنترل دولت نیست و در آمار رسمی دولت انعکاس نمی‌یابد از انواع فعالیت‌های اقتصاد سایه هستند. قابل ذکر است عمده فعالیت‌های اقتصاد سایه با قاچاق مواد مخدر در ارتباط است.

در اقتصادهای پیشرفته مانند ایالات متحده و اروپای غربی، اقتصاد سایه به ندرت بیشتر از ۱۰ تا ۱۵ درصد کل فعالیت‌های اقتصادی را تشکیل می‌دهد و برعکس در کشورهای در حال توسعه و دولت‌های انتقالی مانند آسیای مرکزی بخش بزرگی از فعالیت‌های اقتصادی را تشکیل می‌دهد.

اما اقتصاد سایه دارای نتایج منفی زیادی نیز می‌باشد. اقتصاد سایه در بیرون از سیستم مالیاتی قرار داشته و بنابر این دولت را از درآمد ضروری و بی نهایت مورد نیاز محروم می‌کند، درآمدی که می‌تواند به ایجاد ظرفیت و توانایی دولتی کمک کند. علاوه بر این افرادی که در این اقتصاد غیر قانونی مشارکت دارند هدف‌های بالقوه‌ای برای افراد مافیایی محسوب شده که در پی جذب نیروهای جدید هستند (<http://www.hiid.edu>).

در جدول شماره ۲ نسبت اقتصاد سایه به تولید ناخالص داخلی رسمی در کشورهای آسیای مرکزی نشان داده شده بطوری که در کشورهای قرقیزستان و تاجیکستان اقتصاد

^۱ The Shadow Economy

سایه دقیقاً مساوی با اقتصاد رسمی است و کمترین نسبت در ازبکستان بوده که علت آن کنترل شدید دولت بر فعالیت اقتصادی و روند کند اقتصاد انتقالی می‌باشد؛

جدول ۲- نسبت اقتصاد سایه به تولید ناخالص داخلی رسمی^۱ - سال ۲۰۰۴

نسبت	نام کشور
۱۳	ازبکستان
۳۹	قزاقستان
۶۰	ترکمنستان
۱۰۰	قرقیزستان
۱۰۰	تاجیکستان

۳- فساد و رانت طلبی، اقتصاد دانان اصلاح رانت طلبی را برای فعالیتهای غیر تولیدی به کار می‌بردند که هدف از آن ایجاد ثروت شخصی است. فساد سیاسی در زیر این عنوان قرار می‌گیرد. فساد که عموماً به عنوان استفاده از مقام دولتی در جهت سود شخصی پذیرفته شده است (<http://www.iwpr.net>).

کارتل‌های مواد مخدر به علت قدرت مالی بالا، جهت پیش برد کارهای خود به دادن رشوه به مقامات دولتی مبادرت می‌نمایند. در یک رده بندی که توسط موسسه "شفافیت بین المللی"^۲ در بین ۱۰۰ کشور صورت گرفته جمهوری‌های آسیای مرکزی در انتهای لیست (پرفسادترین کشورها) قرار دارند.

جدول ۳- رده کشورهای آسیای مرکزی در فساد در سال ۲۰۰۳^۲

رده فساد	نام کشور
۷۱	ازبکستان
۷۱	قزاقستان
۸۱	ترکمنستان
۸۷	قرقیزستان
۸۹	تاجیکستان

^۱<http://www.harvard.edu/caer2.htm/content/papars/ppers83.html>

^۲Transparency International

^۳<http://www.transparency.org>

فساد عموماً هنگامی رخ می‌دهد که انحصار در کنار فقدان پاسخگویی باشد. این حالت باعث تقویت رهبران از نظر مالی شده و تضعیف دولتها می‌گردد. عواقب منفی فساد شامل: کاهش توانایی دولت سازی، شکاف فزاینده بین مردم و نخبگان، عدم اعتماد و اطمینان به حکومت و اقتصاد بازار آزاد، رادیکال شدن مخالف‌های سیاسی و به انزوا کشیده شدن گروههای جوانان و فعالان سیاسی است. فساد در کوتاه مدت به حیات رژیم‌های اقتدارگرا در قدرت کمک می‌کند و در بلند مدت به فروپاشی آن یاری خواهد رساند؛

۴- قاچاق مواد مخدر می‌تواند منبع تامین مالی گروه‌های ناراضی یک، جامعه باشد و امکان مسلح شدن را در مبارزه با حکومت برایشان میسر سازد. در آسیای مرکزی جایی که دولت‌ها از وفاداری و حمایت جدی مردم برخوردار نیستند و قاچاق مواد مخدر و مافیایی سازمان یافته بسیار فراگیر است، گروه‌های با آرمان جدایی طلبانه یا گروه‌های ناراضی منبع تامین مالی آماده‌ای در اختیار دارند. (<http://www.iwpr.net>)

کنترل بازارها و مسیرهای عبور قاچاق مواد مخدر سود فراوانی دربر دارد و گروه‌های مشخص برای دستیابی به آن مبارزه می‌کنند. مناطقی که نامشان با جنگ داخلی و منازعه قومی گره خورده عموماً در ارتباط با مواد مخدر می‌باشند. نتیجه منطقی آن این است که قاچاقچیان مواد مخدر در جهت پی‌گیری اهداف خود از منازعات قومی و جنگ داخلی بهره برده و به آن دامن می‌زنند.

از سویی دیگر دولتهای این منطقه مجبور هستند جهت مقابله با این گروه‌ها هزینه‌های نظامی خود را افزایش دهند که این خود باعث فشار به اقتصاد ضعیف آنها شده و منابعی که می‌تواند در جهت توسعه اقتصادی و اجتماعی هزینه نمایند، باید در این راه صرف گردد؛

۵ - انباشت ثروت که از طریق تجارت مواد مخدر با سود بسیار بالا صورت می‌گیرد از توسعه سرمایه داری مشروع جلوگیری کرده و با سخت‌تر کردن رقابت اقتصادی، کارآفرینان مشروع و سرمایه‌گذاری خارجی در آسیای مرکزی را که به علت عدم توانایی تامین مالی بومی طرحهای اقتصادی نیاز زیادی به آن دارد دچار مشکل نموده و سرمایه‌گذاران به علت این شرایط تمایلی به این کار نشان نخواهند داد. بطور خلاصه سرمایه غیر قانونی با سرمایه قانونی مبارزه کرده و آن را از صحنه خارج می‌نماید؛

۶- یک ارتباط مستقیم میان تجارت مواد مخدر و محیط زیست وجود دارد. جنگل زدایی، فرسایش خاک، نابودی منابع آبی و افزایش خطر برای بهداشت انسان، ارتباط مستقیمی با تجارت مواد مخدر دارد و بر وخامت وضعیت محیط زیست در منطقه می‌افزاید. استفاده از مواد شیمیایی برای عمل آوری هروئین و استفاده از کودهای شیمیایی برای کشت خشخاش، استفاده از مواد شیمیایی را افزایش داده و این مورد تاثیر مستقیمی بر کیفیت خاک دارد. مواد زائد حاصل از تبدیل تریاک به هروئین، زمانی که به رودخانه‌ها ریخته یا در کناری انبار می‌گردد به آبهای سطحی نفوذ کرده و تاثیرات مخربی بر اکوسیستم محلی می‌گذارد.

حیات وحش نیز به تبع آن می‌تواند مورد تهدید واقع شده و انهدام گیاهان و درختان تاثیر منفی در ادامه زندگی گونه‌های جانوری و گیاهی آسیای مرکزی داشته باشد. اما آنچه که منطقه را به شدت از نظر زیست محیطی تهدید می‌کند تبدیل آن به مرکزی برای فرآوری تریاک به هروئین بصورت انبوه بوده که مواد زائد حاصل از آن در طبیعت رها شده که هم در خاک و هم در آبهای سطحی مشکلات عدیده‌ای ایجاد خواهد کرد و با توجه به اینکه آسیای مرکزی دارای معضلات زیست محیطی شدیدی است این مسئله می‌تواند فشار مضاعفی بر اقتصادهای ضعیف دولتهای منطقه برای پاکسازی وارد نماید. (ماهانامه ترجمان سیاسی، ۱۳۷۷، ص ۳۵)

۷- آسیای مرکزی به لحاظ قدمت و سابقه تاریخی دارای جاذبه‌های توریستی زیادی است که می‌تواند به یک قطب در این خصوص تبدیل گردد و درآمد فراوانی از این راه کسب نماید. اما تبدیل منطقه آسیای مرکزی به یک محیط مافیایی و گروه‌های مخالف دولت که توانایی تهدید جهانگردان را دارند باعث شده است شرکت‌های مسافرتی تمایلی برای این اقدام نشان نداده و این جمهوری‌ها از کسب این درآمد محروم گردند؛

۸- قرار گرفتن آسیای مرکزی به محلی برای ترانزیت و فعالیت گروه‌های مافیایی باعث گردیده که مقداری از این مواد نیز در منطقه برای مصرف محلی توزیع گردد.

جدول ۴ - تعداد معتادان کشورهای آسیای مرکزی در سال ۲۰۰۵ میلادی

نام کشور	جمعیت	تعداد معتادین	درصد
قزاقستان	۱۶/۷۳۶/۷۹۵	۲/۵۷۴/۸۵۰	۱۵/۳
قرقیزستان	۴/۸۹۲/۸۰۸	۳۸۰/۸۰۳	۷/۷
تاجیکستان	۶/۸۶۳/۷۵۳	۳۸۱/۱۸۴	۵/۵
ازبکستان	۲۵/۹۸۱/۶۴۴	۹۴۳/۶۱۸	۳/۳۶
ترکمنستان	۵/۰۴۲/۹۲۰	۸۴/۷۴۸	۷/۱
جمع	۵۹/۵۱۷/۹۲۳	۴/۳۶۵/۲۰۳	۱۳/۵

در زمان اتحاد شوروی تعداد معتادان آسیای مرکزی کمتر از ۵ هزار نفر بود و حال این رقم در سال ۲۰۰۵ به ۴/۳۶۵/۲۰۳ (۱۳/۵ درصد کل جمعیت آسیای مرکزی) رسیده است.

در صورتی که هزینه ترک اعتیاد هر فرد معتاد را ۳۰۰ دلار در نظر بگیریم هزینه درمان این افراد ۱/۳۰۰/۰۰۰/۰۰۰ دلار خواهد شد. دیگر هزینه‌های درمانی شامل هزینه‌های درمانی و بهداشتی همچنین پیامدهای که ایجاد می‌نماید مانند کم کاری، غیبت از محل کار، حوادث ناشی از کار، فوت، ... باعث زیانهای سنگینی به واحدهای اقتصادی می‌گردد که در نهایت باعث ضعف مجموعه اقتصادی می‌گردد؛

۹- عمده معتادان به مواد مخدر در آسیای مرکزی، معتادان تزریقی بوده که پیامد این وضعیت انتقال بیماری ایدز به علت استفاده از سرنگهای مشترک در سطح وسیع در جامعه می‌باشد. این بیماری علاوه بر انتشار سریع در جامعه و ناتوان کردن نیروهای مولد جامعه، معتاد و غیر معتاد، دارای هزینه بالا برای کنترل و درمان می‌باشد. این وضعیت علاوه بر هزینه بالای اقتصادی دارای پیامدهای متنوعی در همه عرصه‌های اجتماع می‌باشد. جدول شماره ۵ درصد ابتلا به این بیماری در این منطقه را نشان می‌دهد.

جدول ۵- وضعیت بیماری ایدز در منطقه آسیای مرکزی^۱ - سال ۲۰۰۵ میلادی

کشور	درصد ابتلاء به ایدز	جمعیت	جمعیت مبتلاء به ایدز
قزاقستان	۰/۰۱	۱۶/۷۳۶/۷۹۵	۱۶۷/۶۳۸
ازبکستان	۰/۰۰۱	۲۵/۹۸۱/۶۴۴	۲۵/۹۸۱
قرقیزستان	۰/۰۰۹	۴/۸۹۲/۸۰۸	۴۴/۰۳۵
تاجیکستان	۰/۰۱	۶/۸۶۳/۷۵۳	۶۸/۶۳۷
ترکمنستان	۰/۰۰۱	۵/۰۴۲/۹۲۰	۵۰۴۳
جمع		۵۹/۵۱۷/۹۲۳	۳۱۱/۳۳۴

۱۰- آسیای مرکزی دارای منابع غنی انرژی می‌باشد که عمدتاً این منابع در دو کشور قزاقستان و ترکمنستان متمرکز گردیده است. در صورت قدرت گرفتن مافیای مواد مخدر آنها به تدریج به منابع نفت و گاز دست یافته و آن را در اختیار گرفته و به جای آنکه منافع آن در جهت توسعه اقتصادی به کار گرفته شود جهت منافع سازمان مافیایی استفاده خواهد شد؛

۱۱- جمهوری‌های آسیای مرکزی عضو اکو، سازمان همکاری شانگهای، ... هستند اما توسعه نفوذ کارتل‌های مواد مخدر در این کشورها باعث می‌گردد که دیگر اعضای این سازمان منطقه ای تمایل به عضویت آنها در این سازمان‌ها را نداشته و آنها در منطقه دچار انزوا خواهند شد. از آنجای که آسیای مرکزی به علت عدم دستیابی به دریای آزاد مجبور به استفاده از مسیرهای ترانزیت می‌باشد این ایزوله شدن می‌تواند، عقب ماندگی اقتصادی آنها را تشدید نماید؛

۱۲- مبارزه با مواد مخدر هزینه سنگینی را بر کشورهای آسیای مرکزی تحمیل می‌نماید بطوری که کشف هر کیلو گرم مواد مخدر در حدود ۴۰۰ دلار هزینه داشته و از سال ۱۹۹۸ تا سال ۲۰۰۵، جمعاً ۷/۷۸۱/۲۰۰ دلار تنها در این بخش برای کشورهای آسیای مرکزی هزینه داشته است (http://www.undoc.org/WDR 2006).

^۱ http://www.Cia.Gov./nic/pubs/reports/central asia.htm

جدول ۶- آمار کشفیات هروئین در آسیای مرکزی^۱ - بر حسب

کیلوگرم - سال ۲۰۰۶ میلادی

سال-کشور	۱۹۹۸	۱۹۹۹	۲۰۰۰	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۵
قزاقستان	۲۴	۵۴	۲۶۲	۱۳۶	۱۶۷	۳۵۳
قرقیزستان	۲۴	۲۶	۲۱۶	۱۷۰	۲۷۱	۳۱۷
تاجیکستان	۲۷۱	۷۰۸	۱۸۸۲	۴۲۳۹	۳۶۵۸	۲۳۱۶
ترکمنستان	۴۹۵	۲۴۰	۲۰۰	۷۱	۴۰۰	۶۵۶
ازبکستان	۱۹۴	۳۲۴	۶۷۵	۴۶۶	۲۵۶	۲۸۲
جمع مواد مخدر کشف شده	۱۰۰۸	۱۳۵۲	۳۲۳۵	۵۰۴۶	۴۷۵۲	۴۰۲۴
هزینه کشف مواد مخدر بر حسب دلار	۴۰۳/۲۰۰	۵۴۰/۱۸۰۰	۱/۲۹۴/۰۰۰	۲/۰۳۲/۱۸۰۰	۱/۹۰۰/۱۸۰۰	۱/۶۰۹/۶۰۰

البته این تنها یک بعد از هزینه مبارزه با مواد مخدر بوده و دیگر هزینه مستقیم شامل استقرار نیرو در مرزها و دیگر مناطق برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر، استهلاک ادوات و ماشین آلات، حقوق و دستمزد پرسنل، هزینه‌های تلفات و مجروحان ... را شامل می‌گردد؛

۱۳- تجارت مواد مخدر به علت وضعیت خاص آن دارای مسائل دیگر نظیر فحشا، روسپیگری، قاچاق زنان و کودکان، جرائمی مانند دزدی- قتل - جنایت، افزایش آمار طلاق، تهدید ساختارهای خانواده را در سطح جامعه ایجاد نموده که هر کدام از این مسائل هزینه‌های اقتصادی زیادی را بر جامعه تحمیل می‌نماید؛

۱۴- در صورت قدرت گرفتن دولت مافیایی در این منطقه، احتمال دخالت دولتهای منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای برای مبارزه با این تجارت و این ساختار وجود داشته که هر نوع اعزام نیرو و درگیری نظامی می‌تواند ساختارهای اقتصادی ضعیف این منطقه را مورد تخریب قرار داده و خسارت جبران ناپذیری را به اقتصاد این منطقه وارد نماید.

پیشنهاداتی برای برون رفت از این بحران را می‌توان به شرح ذیل ارائه داد:

^۱ <http://www.unodc.org/World Drug Report 2006>

۱- کاهش تولید در افغانستان

بطور قاطع می توان گفت تمامی مواد مخدر وارد شده به آسیای مرکزی محصول افغانستان می باشد. این کشور در سال ۲۰۰۶ بیش از ۸۰ درصد تریاک دنیا و ۹۰ درصد هروئین را تولید کرده است. دولت مرکزی افغانستان یک استراتژی ۱۰ ساله برای مبارزه با مواد مخدر و کشت آن تدوین کرده است که می توان با حمایت جامعه جهانی تولید تریاک را کاهش داد که این کاهش تولید می تواند اثرات بحران را کم نماید (<http://www.undodc.org/WDR2006>).

افغانستان به علت دو دهه جنگ داخلی تمامی زیر ساخت های اقتصادی خود را از دست داده و به علت فقر فزاینده، کشاورزان افغان به کشت خشخاش که سود آوری فراوانی دارد روی آورده اند. لذا با یک مبارزه مقطعی مانند از بین بردن مزارع کشت و سمپاشی آنها نمی توان تولید را کاهش داد. این امر تنها با بالا بردن سطح توسعه و رفاه کشاورزان امکان پذیر بوده و بعداً کشت جایگزین را می توان به جای کشت خشخاش رواج داد. کمک به دولت افغانستان در زمینه های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، آموزش و آگاهی دادن به کشاورزان افغان از طریق سازمان ملل از دیگر راهبردهایی است که می تواند به کاهش تولید کمک نماید.

۲- مبارزه با قاچاق مواد مخدر در سطح بین المللی

مواد مخدر تنها در چند کشور تولید می شود. اما گستره توزیع و مصرف آن جهانی است. مسئله مهم در تجارت مواد مخدر نه تولید و بازاریابی، بلکه ترانزیت آن می باشد. از این رو شبکه ای منظم، وسیع و مخفی پدید آمده که با سازماندهی بزرگ، حمل و نقل جهانی، باندهای تبهکاری بین المللی و محلی و حتی دولتمردان برخی از کشورها در آن فعال بوده و آن را هدایت می نمایند.

بنابر این ایجاد احساس مسئولیت بین المللی و درک جامعه جهانی در قبال این بحران و ایجاد یک ساز و کار بین المللی برای مبارزه با آن در سطح جهان لازم می باشد.

۳- ایجاد سازمان منطقه‌ای جهت مبارزه با مواد مخدر

لزوم ایجاد یک سازمان منطقه‌ای جهت مبارزه با مواد مخدر با شرکت کشورهای هند، پاکستان، ایران، افغانستان، کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز، روسیه و ترکیه جهت هماهنگی بین سازمان‌ها و ستادهای مبارزه با مواد مخدر و نیروهای مرزبانی و انتظامی این کشورها الزامی می‌باشد، چرا که کلیه کشورهای منطقه از جهت مواد مخدر مورد تهدید قرار دارند.

کشورهای منطقه در مقابله با مواد مخدر راه‌های گوناگونی را در پیش گرفته و تجربیات مختلفی کسب کرده‌اند با ایجاد این سازمان کشورها می‌توانند به راحتی تجربیات خود را در اختیار دیگر کشورها گذاشته، که به این وسیله موثرترین راهها مورد استفاده قرار گرفته و از هزینه‌های غیرضروری جلوگیری گردد.

۴- ایجاد یک راهبرد کلان در مبارزه با مواد مخدر

در برخورد با مسئله قاچاق مواد مخدر باید کلیه ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را در نظر گرفت و تنها صرف برخورد فیزیکی با این موضوع تنها پاک کردن صورت مسئله بوده، لذا باید برنامه جامع که دارای بیشترین منافع و کمترین ضرر باشد در نظر گرفت.

در این طرح باید موارد ذیل مورد توجه قرار گیرد

- از بین بردن زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی قاچاق مواد مخدر؛
- غیر اقتصادی کردن آن و بالابردن هزینه‌های آن؛
- شناسایی و مصادره اموال نامشروع و ضربه زدن به توان اقتصادی قاچاقچیان؛
- مبارزه شدید با پولشویی و درآمدهای نامشروع؛
- به کار گیری شیوه‌های نوین اطلاعاتی و تجهیزات پیشرفته در این خصوص؛
- آموزش نیروها بر حسب مناطق جغرافیایی و طبیعی هر منطقه (بوالوردی، ۱۳۸۳، ص ۲۴۰).

نتیجه گیری

فروپاشی اتحاد شوروی در سال ۱۹۹۱ و استقلال جمهوری‌های آسیای مرکزی پیامدهای فراوانی برای این کشورها داشت. گذر از اقتصاد متمرکز به بازار آزاد باعث افت تولید، بیکاری گسترده، تورم و کاهش شاخصهای رفاه گردید. از سویی دیگر قرار گرفتن این منطقه در مجاورت بزرگترین تولید کننده مواد مخدر در دنیا (افغانستان) اثرات فراوانی بر اقتصاد منطقه با توجه به این وضعیت گذاشته است.

پیامدهای این وضعیت کاهش رشد و توسعه اقتصادی، تقویت سازمان‌های مافیایی و نفوذ آنها در اقتصاد بوده است که هزینه‌های سنگینی را بر اقتصاد ضعیف این کشورها تحمیل نموده است. اگرچه این وضعیت از کشوری به کشور دیگر فرق می‌نماید و دارای شدت و ضعف بوده اما پیامدهای منفی آن دامنگیر همه کشورهای آسیای مرکزی گردیده است.

پدیده مواد مخدر (تولید، توزیع و مصرف) به شکل یک نظام اجتماعی است که تأثیرات عمیقی بر تمام ارکان جامعه دارد. صورت مسئله این پدیده عبارت است از وجود یک معادله اقتصادی - اجتماعی که عبارتست از: عرضه و تقاضا. البته باید توجه داشت که منطق عرضه با منطق تقاضا کاملاً متفاوت است. این بحران برخلاف دیگر بحران‌های اجتماعی - سیاسی که شاید در یک بعد یا چند بعد جامعه اثر گذار باشد در تمام ابعاد یک جامعه تأثیر می‌گذارد.

در نهایت این وضعیت می‌تواند به فروپاشی این دولت‌ها و ایجاد دولت‌های مافیایی در این منطقه منجر گردد.

منابع و ماخذ

۱. احمدیان شالچی نسرين، (سال ۱۳۷۸) «دیار آشنا: ویژگی‌های جغرافیایی کشورهای آسیای مرکزی»، مشهد: آستان قدس رضوی، چاپ اول.
۲. بوالوردی مجید، (سال ۱۳۸۳) پایان نامه کارشناسی ارشد «بحران مواد مخدر در آسیای مرکزی و تاثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران»، دانشکده روابط بین الملل وزارت امور خارجه.
۳. تاجبخش شهربانو، (بهار ۱۳۸۳) «نامنی و نابرابری در آسیای مرکزی: علل و پیامدها»، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۴۵.
۴. خاچاطورف- تیرگران (سال ۱۳۶۱) «اقتصاد اتحاد شوروی»، ترجمه حسن منصور، تهران: انتشارات آگاه.
۵. روشندل جلیل - قلی پور رافیک (سال ۱۳۷۸) «سیاست و حکومت در ترکمنستان» تهران: انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ اول.
۶. رشید احمد، (سال ۱۳۸۲) «طالبان»، ترجمه نجله خندق، تهران: انتشارات بقیعه، چاپ اول.
۷. رئیس دانا فریبرز، «حمل و نقل مواد مخدر»، مجله صنعت حمل و نقل، شماره ۲۲۱، دی ماه ۱۳۸۱.
۸. کربایی محمد علی، (پاییز ۱۳۸۲) «جامعه شناسی اقتصاد مواد مخدر»، فصلنامه اعتیاد پژوهی، سال چهارم، دوره اول.
۹. «کتاب سبز ترکمنستان» (سال ۱۳۸۶)، بازنگری مجید بوالوردی. انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه.
۱۰. «دشواری‌های مبارزه با مواد مخدر در آسیای میانه» (سال ۱۳۷۷)، ماهنامه ترجمان سیاسی.

11. Faultlines of Conflict in Central Asia & the South Caucasus, Press RAND (2002) <http://www.Rand.org>
12. Igor Grebensh chickov, "Central Asia Leaders Think Alike" <http://www.iwpr.net>
13. Yair Eilat and Cliford Zinness "The Shadow Economy in Transition Conuntries" <http://www.hiid.edu>
14. United Nations Development Program, 2002, Human Development Report 2002, New York, Oxford University Press 2002.
15. <http://www.worldbank.org>
16. <http://www.transparency.org>
17. <http://www.odcco.org/palermo/convmain.html>
18. <http://www.undoc.org/WDR2006>
19. <http://www.harvard.edu/caer2.htm/content/papars/ppers83.html>
20. <http://www.Cia.Gov./nic/pubs/reports/central.asia.htm>

پښتونستان کالوون انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی